RAVON

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 50 | juni 2022

Geelbuikvuurpadden in Zuid-Limburg

Help, mijn waarneming wordt opgegeten

Poelen op de kaart in Zeeland

Kwetsbare rivierdonderpadden

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en de Meetprogramma's Amfibieën, Reptielen en Zoetwatervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600 (Nijmegen)
020-5257331 (Amsterdam)

Aanmelden
Ga naar **www.ravon.nl/nieuwsbrief** om u aan te melden voor de digitale editie van Schubben & Slijm.
Stuur een mail naar **kantoor@ravon.nl** om u aan te melden voor de print editie.

Adreswijzigingen
kunt u doorgeven aan **kantoor@ravon.nl**

Foto omslag:
Geelbuikvuurpad (Foto: Richard Struijk)

Redactie:
Edo Goverse (NEM Meetprogramma Amfibieën)
Tariq Stark (NEM Meetprogramma Reptielen)
Mark Groen (NEM Meetprogramma Zoetwatervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee:
Aart Buurma, Alex Plaisier,
Annemarieke Spitzen, Brenda de Vries,
Charles J Sharp, David Brouwer,
Debbie Hilgers, Ellie Wormgoor,
Frank Hoyinck, Harry van Diepen,
Hilde Ham, Jeroen van Delft,
Jeroen van Riet, Jesper Berndsen,
Johan Scheeres
John Melis
Jöran Janse
Kaat Willemse
Lidy Akkerman
Maarten Gilbert
Mick Vos
Miranda de Kock
Nico Broodbakker
Nynke de Jong
Peter Bout
Peter de Visser
Richard Struijk
Roel van Ee
Rolf van Leeningen
Roos de Gouw
Vince Ronde

Vormgeving en opmaak:
Content Innovators, Den Haag

Druk: Veldhuis

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C004472
FSC www.fsc.org

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Een gouden randje
4 Actualisatie gladde slang en adder in Gelderland
4 Monitoring kamsalamander Zeeland
5 Op de knieën voor...
6 Kijk op onderzoek
7 Geelbuikvuurpadden in Zuid-Limburg
8 Legnood
8 BV Nederland op z'n smalst
9 Broeihopen omzetten in de Oude Kene bij Hoogeveen
10 Gladde slang verschalkt hazelworm
10 Zoek mee naar Brabantse hazelwormen
11 Help, mijn waarneming wordt opgegeten!
11 Vossen eten zandhagedissen
12 Presentatie nieuwe Visatlas van Nederland
12 Filmpremière Nederland onder water
13 Poelen op de kaart in Zeeland
14 Paddentunnels Kootwijk werken
14 Paniek in de nacht
15 Uit de validatiefabriek: Een zwarte groene kikker
16 Neotene kleine watersalamander
16 Ontheffing Wet natuurbescherming is er!
17 Vacante trajecten: De duinen van Noord-Holland
18 Help mee om kwetsbare rivierdonderpad in kaart te brengen!
19 Te grote hap
19 Aaf Verkade in de lintjesregen
20 Down under amfibieën tellen
21 Project Zegen in de Delta
22 Activiteiten
23 Tiny Tuin, bijzondere waarnemingen
24 Onze vissen nog beter op de kaart!

7

11

13

18

Een gouden randje

Nummer 50 ligt op de mat. We zijn er trots op dat onze nieuwsbrief deze mijlpaal heeft bereikt dankzij jullie. Want Schubben & Slijm is voor en door vrijwilligers en dat kunnen we alleen volhouden doordat jullie zoveel interessante kopij en foto's aanleveren en leuke waarnemingen met ons delen. Dat was één van de uitgangspunten toen we in augustus 2009 begonnen met deze nieuwsbrief. Andere uitgangspunten waren laagdrempelig, visueel aantrekkelijk (in kleur), leuk om te lezen, korte bijdragen, begrijpelijke teksten, terugkoppeling uit de projecten en gratis voor alle actieve vrijwilligers. Het was voor ons heel spannend of jullie de unieke naam 'Schubben & Slijm' leuk vonden. Verwijzend naar onze diersoorten; met een knipoog, dat wel. Want op een leuke manier gaan we hiermee ook de confrontatie aan met het idee dat onze soorten 'vies en slijmerig' zijn. Wij blijven iedereen van het tegendeel overtuigen! En jullie helpen ons daarbij.

Zo ontstond één nieuwsbrief voor alle grote RAVON-vrijwilligersprojecten voor het verspreidingsonderzoek en de monitoring van reptielen, amfibieën en vissen. Die vier keer per jaar verschijnt, zowel op papier als digitaal (anno 2022 gaat het om drie nummers en een RAVON-balans). De voorlopers van Schubben & Slijm kwamen hiermee te vervallen. Maar oude nummers van Meetnet Amfibieën Mededelingen (1997-2009), Nieuwsbrief Meetnet Reptielen (1994-2008) en Nieuwsbrief Verspreidingsonderzoek Vissen (2007-2009) met waardevolle informatie zijn niet verloren gegaan. Want alle artikelen, ook die van Schubben & Slijm (!), zijn digitaal nog steeds te raadplegen via **www.natuurtijdschriften.nl**.

Naast het gouden randje van nummer 50 is er dit jaar ook nog een zilveren jubileum. Want het Meetprogramma Amfibieën bestaat 25 jaar. Hierover meer in het volgende nummer. Heb je leuke foto's of anekdotes over jouw traject of telgebied voor het Meetprogramma Amfibieën stuur deze dan voor 13 september naar ons toe via: redactie@ravon.nl

Kris Joosten

Herkenning karperachtigen
Bij dit nummer treft u de nieuwe herkenningkaart 'Herkenning karperachtigen' aan.
Deze kaart is ook te downloaden op:
www.ravon.nl/herkenning

Actualisatie gladde slang en adder in Gelderland

In opdracht van de provincie Gelderland doet RAVON in 2022 onderzoek naar het voorkomen van de gladde slang en de adder in Gelderland. Daarbij ligt de aandacht vooral op kansrijke plekken waar ze nog nooit of alleen lang geleden zijn waargenomen. Aangezien de oppervlakte aan potentieel leefgebied groot is, maken we bij deze actualisatie graag gebruik van het brede publiek. Help dus mee deze soorten op de kaart te zetten!

Gaten in verspreiding

Van veel plekken in Gelderland is duidelijk dat één of beide soorten daar nog voorkomen. Maar er zijn ook gebieden waar nog nooit waarnemingen zijn gemeld of alleen van lang geleden. Juist in deze delen willen we weten of de soorten daar (nog) voorkomen. Als we beter weten waar ze nog voorkomen, dan kunnen we ze ook beter beschermen.

Help mee en geef je waarnemingen door

Je kan ons helpen om deze slangensoorten in Gelderland beter op de kaart te zetten. Op www.ravon.nl/zoekkaartslangen vind je kaarten van gebieden (km-hokken) waarvan we graag meer waarnemingen zouden willen hebben. Heb je daar ooit een gladde slang of adder waargenomen, geef die dan aan ons door als deze nog nooit zijn geregistreerd. Ook waarnemingen van lang geleden zijn dus heel welkom. Geef je waarneming met vindplaats en datum, het liefst ook met foto, door aan slangengelderland@ravon.nl.
Mocht je zelf op zoek willen gaan naar de gladde slang of adder, zorg er dan wel voor dat je toestemming hebt van de terreineigenaar/-beheerder om buiten de paden te treden.

Rolf van Leeningen & Richard Struijk

Monitoring kamsalamander Zeeland

In Zeeland wordt vanaf dit jaar extra aandacht besteed aan het monitoren van kamsalamanders. Het is van belang om de ontwikkeling in verspreiding en populatieomvang van deze soort over de tijd
te kunnen volgen. Op vooraf vastgestelde locaties verspreid over de provincie worden de aanwezigheid en aantallen van de kamsalamander twee keer per jaar met het schepnet onderzocht, bij voorkeur in de periode mei-juni. De locaties liggen vrijwel allemaal in Zeeuws-Vlaanderen, zowel in natuurgebieden als in agrarisch gebied.

We zijn nog op zoek naar vrijwilligers om de wateren te inventariseren. Kennis van de kamsalamander, met name qua herkenning, is hierbij een pré. Lijkt het je leuk om een bijdrage te leveren aan het monitoren van kamsalamanders in Zeeland en daarmee aan de bescherming van deze soort? Neem dan contact op met Maarten Gilbert (**m.gilbert@ravon.nl**).

Kamsalamander. (Foto: Jelger Herder)

Op de knieën voor...

De gevonden vroedmeesterpad op de Pietersberg. (Foto Edo Kreuzen)

'Zoek je iets?'
'I'm sorry, I don't understand you.'
Wij schakelen meteen over op het Engels. Gemakshalve schrijf ik verder in het Nederlands.
'Wat zoek je?'
'Een vroedmeesterpad.'
'Oh... die willen wij ook zo graag een keer zien.'

Terwijl we in de hitte samen gaan zoeken naar dit kleine, gedrongen amfibie, vertelt de twintigjarige student over zijn land van herkomst: Slovenië; de stad Maribor, waar hij woonde; zijn studie aan de Universiteit van Maastricht; het gemis aan familie en (studie)vrienden in deze coronatijd; het unieke cultuurhistorisch, natuur- en onderzoeksgebied van de Sint-Pietersberg. In het kader van zijn studie biologie (zijn specialisatie kan ik helaas niet meer terughalen, omdat die nogal ingewikkeld klonk) valt hier veel voor hem te halen.

Af en toe pakt hij tot ons afgrijzen een groene kikker en kleine watersalamander in de hand. Is het misschien in Slovenië toegestaan om amfibieën zonder handschoenen te onderzoeken? In Nederland wordt gewaarschuwd om dat niet te doen in verband met het Ranavirus en de huidziekte chytridiomycose die wordt veroorzaakt door de schimmel *Batrachochytrium dendrobatidis* en/of *B. salamandrivorans*. De mens is namelijk verspreider van deze ziektes. Op Waarneming.nl zijn daarom foto's met amfibieën in de hand dan ook streng verboden.

Na een uur zoeken scheiden onze wegen zich, als wij – generalisten – heuvel opwaarts gaan speuren naar andere levende have. Op een warme helling noteren we onder andere negen verschillende soorten vlinders, een jagende torenvalk en een fraaie blauwvleugelsprinkhaan.

Aan het einde van de middag dalen we tergend langzaam af. In een onopvallend hoekje zit een jongeman geknield naar wat stenen te turen. Zijn postuur komt ons bekend voor. Terwijl we naar hem toelopen, draait hij zich om.
'Hé, wat leuk om jou hier weer te zien. Heb je al gevonden wat jij vanochtend zocht?'
'Ja.'
'Ja? Echt? Heb je de vroedmeesterpad gevonden?'
'Ja. Hij heeft zich hier ergens ingegraven. Ik ga hem voor jullie zoeken.'
'Oh, dat zou geweldig zijn.'

Ik kijk de kunst van het zoeken bij hem af. Kniel naast hem neer op een bed kalkstenen (i.p.v. Jan Siebelinks violen) en keer voorzichtig kleine, crèmekleurige stenen om. Het zoekgebied is niet groot. Desalniettemin valt het niet mee om de vroedmeesterpad terug te vinden, want alle stenen lijken op elkaar.

'Gevonden. Kijk hier zit hij.'
'Wat klein. Ik dacht dat hij groter was.'
'Let vooral op de rood/geel/oranjekleurige wratten en de grote ogen met verticale pupil.'
'Die zie ik duidelijk.'

Tijdens het foto's nemen bedanken we hem uitbundig voor het delen van deze bijzondere waarneming. Zonder hem hadden we deze vroedmeesterpad hoogstwaarschijnlijk nooit gevonden. Hij dankte ons voor de ontmoeting en het contact waardoor fijne herinneringen aan zijn opa en oma in Ljubljana naar boven waren gekomen.

Hilde Ham

Kijk op onderzoek

Plantfenologie als voorspeller voor de start van de paddentrek

Scientific Reports, 2021, 11(1): 21611.
DOI: 10.1038/s41598-021-00912-4

Omdat zowel de paddentrek áls de plantenfenologie, zoals het vormen van knoppen, het uitvouwen van bladeren of bloei, worden beïnvloed door temperatuur, daglengte en neerslag dachten Peer *et al.* (2021) dat deze vegetatiedata misschien gebruikt kunnen worden om de start van de paddentrek te voorspellen. De onderzoekers bekeken data uit de periode 2000 – 2018 van gewone pad en bruine kikker in drie verschillende klimatologische regio's (warm, gematigd en koel) in Oostenrijk en vergeleken deze met gegevens van vijf boomsoorten: paardenkastanje, ruwe berk, Europese lariks, abrikoos en boswilg, één struiksoort (hazelaar) en het sneeuwklokje.

De resultaten lieten nauwe associaties zien tussen de migratie van de bruine kikker en de Europese lariks, boswilg en abrikoos. Gewone padden vertoonden een zwakkere associatie met plantenfenologie dan bruine kikkers. De resultaten suggereren dat plantenfenologie kan worden gebruikt om het begin van de migratieperiode voor bepaalde soorten amfibieën te voorspellen. Op basis van de meest significante modellen tussen plantenfenologie en amfibiemigratie leggen de onderzoekers de volgende relaties. Als abrikozenbloei wordt waargenomen rond 1 maart, zal de trek van de bruine kikker waarschijnlijk ongeveer 5 dagen [95% BI: 2-9] later beginnen. Als de bloei wordt waargenomen rond 11 maart, zal de migratie naar verwachting 3 dagen [95% BI: 0-5] later beginnen; en als de bloei wordt waargenomen rond 21 maart geobserveerd, dan zal de migratie naar verwachting beginnen op ongeveer dezelfde tijd als de abrikozenbloei [95% BI: – 2-2].
In regio's waar abrikoos afwezig is, kan de boswilg helpen bij het voorspellen van de trek van bruine kikkers. Als de bloei van de boswilg wordt waargenomen op 19 februari, dan zal de trek 25 dagen later starten [95% BI: 22-28]/ en als de boswilg rond 11 maart bloeit, dan start de trek van de bruine kikker 17 dagen later [95% BI: 14-20]. Deze relatie is iets minder nauwkeurig dan die op basis van de bloei van abrikoos, maar kan nog steeds nuttig zijn om bij de paddentrek op te letten.

Gewone pad tijdens de paddentrek. (Foto: Jelger Herder)

***Pelphylax saharicus*. (Foto: Charles J. Sharp, CC BY-SA 4.0; https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0)**

Ontdekking van een *Pelophylax saharicus* (Anura, Ranidae) populatie in Zuid-Frankrijk: een nieuwe potentieel invasieve soort in Europa

Amphibia-Reptilia 42 (2021): 427-442.
DOI:10.1163/15685381-bja10066

Het uit elkaar houden van de inheemse groene kikkers kan al een lastige klus zijn. Binnen het *Pelophylax* genus bestaan er veel soorten die uiterlijk erg op elkaar lijken, waardoor de introductie van een invasieve soort gemakkelijk ongezien kan gebeuren. Doniol-Valcroze en collega's (2021) beschrijven dit probleem in Zuid-Frankrijk. Zij beschrijven de ontdekking van een nieuwe cryptische introductie van een groene kikkersoort uit Noord-Afrika.

Tijdens een monitoringsactiviteit specifiek bedoeld om te zoeken naar geïntroduceerde groene kikkers van het meerkikkercomplex *Pelophylax ridibundus/P. bedriagae* én inheemse groene kikkers werd door genetisch onderzoek een voor continentaal Europa nieuwe groene kikkersoort gevonden: *P. saharicus*. De onderzoekers hebben geen aanwijzing hoe deze soort vanuit Tunesië of oostelijk Algerije in Frankrijk terecht kan zijn gekomen.

Geelbuikvuurpadden in Zuid-Limburg

De afgelopen decennia heb ik veel veldwerk gedaan aan kreeftachtigen en daarnaast ook aan vissen, salamanders en kikkers, als ik die tegenkwam. In 2020 besloot ik om mijn blikveld wat te verbreden en heb ik me opgegeven als vrijwilliger voor de monitoring van geelbuikvuurpadden in Groeve Blom in Zuid Limburg.

Nu is dat voor mij wel ver weg want ik woon in Olst, bij Deventer. Maar ik fiets graag lange afstanden, vaak in combinatie met veldwerk, meestal meerdere dagen tot een week, en slaap dan bij Vrienden op de Fiets. Doorgaans erg gezellig! Kortom vier keer per jaar in zonnige tijden naar Limburg fietsen, deels met de trein, was voor mij geen bezwaar!

Ik zou eerst ook Meertensgroeve doen, maar RAVON-coördinator Naomi Lambrix wilde liever lokale vrijwilligers omdat die sneller bij het juiste weersomstandigheden kunnen monitoren. Ze had al een lokale vrijwilliger gevonden voor deze voormalige groeve, dus die viel helaas voor mij af. Het grappige was echter dat deze vrijwilliger, Marijke, tevens mijn gastvrouw bleek te zijn van het Vrienden op de Fiets adres waar ik de eerste keer logeerde.

Samen met Marijke, Naomi en Li Ying Brouns een RAVON-stagiaire en inmiddels ook vrijwilliger, hebben we op 11 juli 2021 beide groeves bezocht. Marijke had al meerdere keren geïnventariseerd en al veel geelbuikvuurpadden gezien.

**Geelbuikvuurpad boven- en onderaanzicht, 11 juli 2021 Meertensgroeve.
Foto's van de unieke buikpatronen worden gebruikt voor vangst-terugvangstonderzoek.
(Foto's: Nico Broodbakker)**

Groeve Blom in Zuid Limburg, klaar om te zoeken naar geelbuik-vuurpadden. (Foto: Naomi Lambrikx)

Naomi gaf Li Ying en mij nu instructies over welke poelen we waar konden inventariseren in Groeve Blom. Helaas konden wij de eerste keer, een prachtige zonnige dag in juni 2021, geen GBV'tjes vinden. We vonden overigens wel Alpen- en kleine watersalamanders en we zagen enkele levendbarende hagedissen.

In de Meertensgroeve lieten de padjes zich gelukkig die dag wel op meer plekken zien. Hun prachtige geel- en zwartgevlekte buik is prachtig. Een uniek patroon wat in het verleden ook is gebruikt voor vangst-terugvangstonderzoek. 's Avonds ben ik nog eens Groeve Blom in geweest, net voor zonsondergang, om de zangkoren van melancholisch fluitende vroedmeesterpadden te beluisteren. Een sprookjesachtige sfeer op deze prachtige locatie. Maar ook buiten de groeve kun je ze horen!

Tijdens mijn andere bezoeken waren er gelukkig wel veel geelbuikvuurpadden te zien in Groeve Blom en uiteindelijk ook veel paddenlarfjes. In de Meertensgroeve waren het er overigens nog veel meer. Maar toen kwam de grote zondvloed, vlak na mijn tweede bezoek aan Limburg. De Geul trad ver buiten zijn oevers en er was een enorme wateroverlast in heel Zuid-Limburg. Ik was erg bang dat alle larfjes, en wellicht zelfs de volwassen dieren, weggespoeld zouden zijn. Dat bleek gelukkig niet zo te zijn, want bij mijn laatste ronde op 2 september 2021 waren er overal kleine padjes te vinden, maar wel weinig volwassen dieren. In de Meertensgroeve waren er gelukkig ook nog steeds veel dieren te zien. Ik was eigenlijk van plan om er na een jaar mee te stoppen, maar heb inmiddels besloten dat ik toch twee keer per jaar hier blijf inventariseren op deze prachtige locatie en ik blijf dus Zuid-Limburg met mijn fiets bezoeken.

Nico Broodbakker

Legnood

Dit voorjaar kregen wij via de RAVON helpdesk regelmatig meldingen binnen van legnood bij bruine kikkers. Hieronder twee van deze meldingen.

Peter de Visser stuurde ons deze foto van een vrouwtje bruine kikker die hij verraste tijdens het verplaatsen van een vuilnisbak. "*Van schrik verloor deze hoogzwangere dame een deel van haar eitjes. Onze vijver met knorrende mannetjes is overigens vlakbij.*" Peter heeft zijn hele voor- en achtertuin, in tegenstelling tot andere tuinen in de woonwijk, amfibie-vriendelijk ingericht. Ieder voorjaar is het een komen en gaan van padden en kikkers. Gelukkig zijn de meeste klonten kikkerdril in de vijvers terecht gekomen.

Harry van Diepen stuurde ons deze foto van een bloempot vol kikkerdril met de volgende toelichting. "*Begin april was het goed weer voor late kikkers. Evenals vorige jaren stonden ze weer voor de deur om overgezet te worden naar de vijver. Voor 5 vrouwtjes bruine kikker was de nood zo hoog dat ze de eieren maar hebben afgezet in een bloempot met 1 cm water erin.*"

BV Nederland op zijn smalst!

Soms komen RAVON-vrijwilligers of -medewerkers in het veld iets tegen dat de wenkbrouwen doet fronsen zoals deze foto van een klein hoopje zand met een bord ernaast.

De grappen en cynische reacties als *"Kijk, zo compenseer je overwinteringshabitat rugstreeppad.", "Wow, een rugstreeppad- broeihoop... komen vast veel jonkies uit in het voorjaar..." of "Geniaal. Besef me nu dat hier de hele regio Amsterdam aan compensatie doet, maar dan zonder borden." verschenen al snel in de mailbox.*

Tijdens het omzetten van de broeihopen troffen we, naast 1113 uitgekomen ringslangeieren, tot onze verrassing ook een jonge ringslang aan. (Foto's: Johan Scheeres)

Broeihopen omzetten in de Oude Kene bij Hoogeveen

Zoals gewoonlijk zetten we het eerste weekend van maart broeihopen om in de Oude Kene bij Hoogeveen. Dit jaar zijn we met 22 IVN-vrijwilligers en 3 RAVON-vrijwilligers 's morgens om 9 uur aan de slag gegaan om de acht broeihopen om te zetten en te voorzien van vers blad en takken. Iedereen die vaker meehelpt heeft een voorkeur voor een broeihoop waarin het voorgaande jaar een mooi aantal eischalen gevonden werd.

Mijn verwachting dit jaar was niet hoog, omdat ze in het gebied naast de om te zetten broeihopen aan de verruiming van de spoorboog werken. De werkzaamheden vinden alle dagen plaats met zwaar materieel om zand, grind, wissels, verkeerslichten enz. aan en af te voeren. Af en toe rijdt het werkverkeer door het gebied. In het voorjaar van 2021 is er voor het spoortalud een scherm geplaatst zodat de ringslangen niet meer konden overwinteren in het spoortalud waar inmiddels in gegraven wordt. Ondanks dat blijven wij de broeihopen monitoren op eischalen.

Bijzondere waarneming

In één van de broeihopen waren al een mooi aantal eischalen gevonden en men dacht tijdens het werk dat er een wel erg grote regenworm in de hoop lag. Na beter kijken bleek het een subadulte ringslang te zijn. Ik vond het wel erg laat voor een jonge ringslang om de broeihoop na een zachte winter pas begin maart te verlaten, maar het is in de hoop in ieder geval wel vorstvrij, droog, warm en uit de wind . We komen wel vaker gewone padden, huisjesslakken, duizendpoten, meikeverlarven, muizennesten tegen tijdens het werk, maar nog nooit een ringslang en zeker geen jong ringslangetje. Eén van de jongste deelnemers stond er met de neus bovenop en mocht hem voorzichting zachtjes in een bakje doen om hem na het voltooien van de nieuwe broeihoop daar weer in terug te zetten.

Resultaten

We hebben in één ochtend met elkaar weer vijf broeihopen omgezet tot nieuwe broeihopen, met goed weer en veel enthousiaste deelnemers. Na het tellen van de eischalen werd het duidelijk dat de aantallen behoorlijk achteruit zijn gegaan. In 2020 waren er nog 1929 eieren afgezet, in 2021 maar 1.113 eieren. De achteruitgang aan getelde eischalen is dus 816.

Johan Scheeres

Overwinteren jonge ringslangen vaker in broeihopen?

Op broeihopen.nl, het platform voor vrijwilligers die actief de ringslang willen helpen bij de voortplanting door de aanleg van broeihopen, hebben wij veel informatie opgenomen. Je kunt lezen over de ecologie van de ringslang en de brochure over de ringslang downloaden, net als een handleiding voor de aanleg van een broeihoop.

Allerlei holen en gaten, steen- en houthopen, broeihopen en oude gebouwen kunnen door de ringslang als overwinteringsplaats gebruikt worden. Belangrijk is dat deze plaatsen vorstvrij en drooggelegen zijn. In natte gebieden kan een wal, dijk of het talud van een hoger gelegen weg of spoorlijn al voldoende zijn.

Dat broeihopen door jonge ringslangen gebruikt worden om de winter door te komen is bekend, zeker als er weinig andere geschikte overwinteringsplaatsen beschikbaar zijn of als deze door werkzaamheden verstoord zijn. Dit laatste zou het geval kunnen zijn in de Oude Kene bij Hoogeveen.

broeihopen.nl

Gladde slang verschalkt hazelworm. (Foto: Vince Ronde)

Gladde slang verschalkt hazelworm

Tijdens een reptielen monitoringsronde, op een Veluws traject dat ik samen met Yvonne Radstake monitoor voor het NEM Meetprogramma Reptielen, stuitte ik in augustus 2021 op een heel bijzonder tafereel. Ik spotte twee verschillende soorten reptielen op exact hetzelfde moment. De één vocht voor zijn leven terwijl de ander zijn uiterste best deed om een prooi te overmeesteren. Uiteindelijk kwam de gladde slang als winnaar uit de strijd en moest een mooie hazelworm het onderspit delven. Wat een unieke ervaring om dit in het veld te mogen aanschouwen. Als waarnemer blijf je wel verwonderd achter, tel ik voor deze monitoringsronde alleen de gladde slang mee of toch beide soorten? Een vraag voor de filosofen!

Vince Ronde

Zoek mee naar Brabantse hazelwormen

Voor de provincie Noord-Brabant doen RAVON en adviesbureau Ecologica verspreidingsonderzoek naar hazelwormen. Omdat hazelwormen heel verborgen leven, weten we niet goed waar dit bijzondere diertje nog voorkomt. Als we dat beter weten, is nog betere bescherming mogelijk. Dus heb je wel eens een hazelworm gezien in Noord-Brabant, die je nog niet hebt gemeld via bijvoorbeeld Waarneming.nl of Telmee/NDFF? Laat het ons weten via hazelworm@ravon.nl. Elke waarneming telt!

Weinig hazelwormen in Brabant, maar kennis neemt toe

De hazelworm komt in Nederland vooral voor in Utrecht, Gelderland en Limburg; in Noord-Brabant veel minder. Toch zijn er verspreid over de provincie populaties bekend. De oproepen, interviews en media-aandacht die we vanaf 2020 aan deze soort hebben besteed, hebben al veel extra waarnemingen opgeleverd. Deels gaat het daarbij ook om nieuwe vindplekken en herbevestigingen van plekken waar soms maar een enkele oude waarneming van bekend was.

Help je mee?

Je kunt ons helpen om dit bijzondere reptiel beter op de kaart te zetten. We vermoeden namelijk dat de hazelworm meer voorkomt dan nu bekend is en dat veel mensen hem weleens gezien hebben tijdens een wandeling, fietstocht, in de tuin of op het erf, óf waarnemingen kennen van vrienden of familie (vraag eens rond!). We vragen daarom waarnemingen door te geven via het bovenstaande mailadres. Ook decennia-oude waarnemingen zijn interessant! Als je foto's of filmpjes hebt, ontvangen we die uiteraard graag, ook al is de kwaliteit minimaal.

Naast het doorgeven van oude waarnemingen, kun je ook actief meehelpen. Let extra op deze soort tijdens veldbezoeken, kijk eens onder boomstammetjes, bielzen, stenen of zeil in je tuin of op je erf. Dat zijn ideale schuilplekken. Bij voorbaat dank!

Jeroen van Delft

Hazelwormen. (Foto: Jelger Herder)

Help, mijn waarneming wordt opgegeten!

Op **éé**n van mijn tochten door de Kennemerduinen, op zoek naar zandhagedissen in het kader van het NEM Meetprogramma Reptielen, voltrok zich een bijzonder tafereel voor mijn ogen.
Op nog geen drie meter afstand zat een vos. Pure verontwaardiging maakte zich van mij meester: hij at mijn waarneming op. De zandhagedis hing nog half uit zijn bek, maar dit was duidelijk: einde zandhagedis. En daar bleef het niet bij: hup daar ging waarneming nummer twee! Het leverde wel een bijzonder plaatje op en na overleg registreerde ik twee dode zandhagedissen. Tot nu toe wel mijn meest opzienbarende vondst!

Lidy Akkerman

Foto: Lidy Akkerman)

Vossen eten zandhagedissen

De waarneming van Lidy blijkt niet een op zichzelf staand verhaal. Zo ontvingen wij via Harry van Diepen bijgaande foto van Alex Plaisier van een vos die zandhagedissen vangt en eet in de Amsterdamse Waterleidingduinen (Bron: Facebook) en schreef Harry: *"Op de Stakenbergse heide graven vossen de eieren van de zandhagedis uit."*

(Foto: Alex Plaisier)

Naschrift redactie: Het is de redactie niet gelukt om te achterhalen of iemand de vossen dode zandhagedissen voert. Wij gaan daar op dit moment niet van uit.

Presentatie nieuwe Visatlas van Nederland

Op 11 maart jl. is de nieuwe Visatlas van Nederland gepresenteerd. Tijdens een volgeboekte bijeenkomst van het Vissennetwerk bij Waternet in Amsterdam, kreeg de auteur van de vorige atlas, Henrik de Nie, het eerste exemplaar uitgereikt van Maaike Navis (interim directeur RAVON). Naast de presentatie van de atlas werd de dag gevuld met boeiende lezingen.

Voor de Visatlas van Nederland zijn data uit een groot aantal gegevensbronnen gebundeld, waaronder die van vrijwilligers die voor RAVON en Sportvisserij Nederland onderzoek doen, plus de gegevens die door waterbeheerders verzameld worden. In totaal gaat het om bijna vier miljoen waarnemingen van 80 soorten uit 26.000 verschillende kilometerhokken. Met name voor regionale wateren is de verspreiding van vissen hierdoor veel beter in beeld gebracht. De atlas kan met recht een standaardwerk genoemd worden waarin de informatie over de in ons land levende vissen gebundeld is. Per soort wordt beschreven waar en hoe vissen leven en wat historische en actuele ontwikkelingen zijn. Verder komen ook de veranderingen in ons watersysteem aan bod en voor het eerst trends van in Nederland voorkomende vissen.

Tijdens de bijeenkomst van het Vissennetwerk op 11 maart jl. te Amsterdam is het eerste exemplaar uitgereikt aan Henrik de Nie.

(Foto: Jeroen van Riet)

De Visatlas van Nederland is verkrijgbaar in de (online) boekhandel. Zie ook www.ravon.nl/visatlas

Filmpremière Nederland onder water

Op 21 maart jl. vond de première plaats van de eerste onderwater-film van Nederland: "Nederland Onder Water – Duik in onze ongekende natuur". In theater Amare in Den Haag werd de film voor het eerst vertoond aan makers, collega's en sponsoren. De presentatie was in handen van Harm Edens.

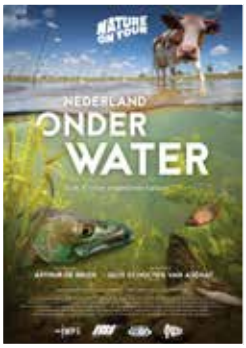

De première vond plaats na de Waterschapsdag van de Unie van Waterschappen, die samen met een groot aantal andere partners de film en de première mede mogelijk hebben gemaakt. Naast de film zelf gaf regisseur Arthur de Bruin (tot 1 juni 2022 visonderzoeker bij RAVON, nu full-time filmer) een boeiende inkijk in het werk van een onderwaterfilmer; de uitdagingen bij het maken van bepaalde shots en het geduld dat erbij komt kijken. Naast de adembenemende beelden was er ook een speciale rol weggelegd voor de unieke onderwatergeluiden, opgenomen door Baudewijn Odé.

"Nederland onder Water" laat voor het eerst de nog onbekende, maar buitengewoon rijke Nederlandse onderwaternatuur in volle glorie zien. In 2017 ontstond bij Arthur het eerste idee voor een film over onderwaternatuur in Nederland. Nu, na veel voorbereiding en twee jaar fulltime filmen later, heeft hij samen met Ispida Wildlife Productions en AVROTROS de laatste hand aan een adembenemende film gelegd, waarin de natuur zelf spreekt en een wereld toont die we niet eerder zagen.

"Nederland Onder Water" wordt eind 2022 door AVROTROS uitgezonden op nationale TV.

(Foto: Frank Hoyinck)

Presentator Harm Edens (links) en regisseur/filmer Arthur de Bruin (rechts) tijdens de filmpremière van Nederland onder Water.

Poelen op de kaart in Zeeland

Poelen.nu nu ook in Zeeland. Staat jouw poel al op de kaart? (Foto: Jöran Janse)

De komende jaren krijgt het beheer van poelen in Zeeland een extra stimulans. In samenwerking met Stichting Landschapsbeheer Zeeland (SLZ) en met ondersteuning van de provincie Zeeland zet RAVON ook in deze provincie poelen op de kaart via poelen.nu.

Poelen vormen een belangrijk leefgebied voor amfibieën, libellen en waterplanten. In Zeeland zijn poelen essentieel voor tal van amfibieën, zoals kamsalamander, boomkikker, rugstreeppad en enkele andere algemenere soorten. Zonder beheer groeien poelen echter vanzelf dicht of raken te veel beschaduwd door omliggend struweel. Hierdoor wordt het voor veel soorten minder geschikt leefgebied. Om te weten welke poelen opgeschoond moeten worden, biedt de website poelen.nu een interactieve poelenkaart. Op de poelenkaart is zichtbaar waar poelen liggen.

Het merendeel van de poelen in Zeeland wordt van tevoren al ingetekend. Daarnaast kunnen geregistreerde gebruikers ook nieuwe poelen op de kaart zetten. Vervolgens kunnen via deze kaart poelen beoordeeld worden waarbij aangegeven wordt of beheer nodig is. Hiermee kan een belangrijk signaal afgegeven worden naar eigenaren, beheerders en beleidsmakers om zo het gewenste beheer uitgevoerd te krijgen.

Iedereen kan na registratie op **poelen.nu** meedoen met de beoordeling van poelen. De basiskennis voor het beoordelen van een poel is te vinden op de website. Daarnaast zullen er de komende tijd op enkele locaties in Zeeland informatieve bijeenkomsten georganiseerd worden over poelenbeheer en het gebruik van poelen.nu voor vrijwilligers. Houd hiervoor de activiteitenagenda's op de websites van RAVON en SLZ in de gaten.

Paddentunnels Kootwijk werken

Plaatsen van de geleidingswandjes en vangemmers bij de uitgang van de faunapassages aan de Heetweg te Kootwijk op 16 februari 2022 en de eerste vangsten. (Foto's: Aart Buurma)

Enige jaren geleden zijn op het traject Heetweg (Kootwijk) faunapassages aangelegd. Dankzij deze passages kunnen amfibieën tijdens de voorjaarstrek veilig de drukke Heetweg passeren en het voortplantingswater bereiken. Om te achterhalen of de faunapassages goed worden gebruikt hebben Roel van Ee en Aart Buurma op 16 februari 2022 geleidingswandjes en vangemmers ingegraven bij de uitgang van de tunnels. De eerste resultaten waren al veelbelovend: in een viertal emmers werden in totaal 43 padden, een bruine kikker en een heikikker aangetroffen.

Paniek in de nacht

Een vogelaar die een stukje schrijft voor een nieuwsbrief over amfibieën? Ja hoor, dat kan! In duingebied Meijendel (Wassenaar) broedt al jaren een paartje kerkuilen boven in een oude boerderij. Dankzij de webcam van drinkwaterbedrijf Dunea, kun je tijdens het broedseizoen live meegenieten van het wel en wee van de familie kerkuil. Kerkuilen eten voornamelijk muizen, maar willen ook wel eens een kikker eten. Voor de nestingang is een plank waarop de ouderuilen landen en de uilskuikens hun vliegoefeningen doen.

Op een zomernacht, de jongen waren al uitgevlogen, landde vader of moeder kerkuil op de plank en zat even nietsvermoedend voor zich uit te staren. Op hetzelfde moment stond een boomkikker vermoedelijk doodsangsten uit. De boomkikker was langs de muur omhoog geklommen en vond op diezelfde plank een mooi plekje om even rustig bij te komen. Totdat er dus opeens een kerkuil vlak voor zijn neus landde! Daar zit je dan, metershoog op een plank, oog in oog met een mogelijke predator. De boomkikker zag maar één optie: springen! En de boomkikker sprong dus van de plank af, de duisternis in. De kerkuil, die zich alleen met zijn overpeinzingen waande, merkte toen pas de kikker op en sprong van schrik zowat een meter de lucht in. Een bijzondere ontmoeting die beide waarschijnlijk nog lang zal heugen. Nou ja, mij in ieder geval! Al vraag ik mij, als vogelaar, sindsdien af of een boomkikker een sprong van zo'n hoogte kan overleven...

Debbie Hilgers

Videostill boomkikker versus kerkuil, 26 juli 2021 Meijendel. (Bron: webcam drinkwaterbedrijf Dunea)

Afwijkend gekleurde groene kikker. (Foto: Maarten Gilbert)

Een zwarte groene kikker

In deze rubriek behandelen we bijzondere waarnemingen die door onze validatoren zijn goedgekeurd in Telmee.nl of Waarneming.nl, of die wij via de helpdesk van RAVON hebben ontvangen. Dit keer over de herkenning van een afwijkend gekleurde groene kikker.

Bij Overlangbroek in Utrecht werd eind mei 2021 een opvallende vondst gedaan. Het betrof een vrijwel zwart gekleurde kikker. Op basis van enkele typische kenmerken, zoals de lichtgroene rugstreep, de ogen die hoger op de kop staan en de algehele lichaamsbouw is het, ondanks de afwijkende kleur, duidelijk dat het om een groene kikker gaat, en niet om een bruine kikker of heikikker die ook in dit gebied voorkomen. Verder is ook de geelgroene oogkleur kenmerkend voor groene kikkers. Omdat de graafknobbel op de achterpoten niet zichtbaar is, is de soort niet met zekerheid te bepalen. Op basis van de relatief korte poten en gladde huid zal het waarschijnlijk een poelkikker of bastaardkikker betreffen, twee soorten die in dit gebied vaak gezamenlijk voorkomen.

Met name tijdens en net na de winterrust kunnen groene kikkers erg donker gekleurd zijn. Zodra deze dieren bij hogere temperatuur actiever worden verkleuren ze normaal gesproken naar groen. Bij dit dier lijkt iets anders aan de hand te zijn. Eind mei zijn groene kikkers al langere tijd uit hun winterrust en zijn de temperaturen relatief hoog. Alle soortgenoten in de omgeving waren ook allen normaal groen gekleurd. Verder valt op dat er her en der groene vlekjes op de huid te zien zijn. Het dier lijkt dus een afwijkende pigmentvorming te hebben, waardoor een groot deel van de huid donkerder is dan normaal. Waarschijnlijk wordt dit veroorzaakt door een verhoogde aanmaak van het donkerbruin-zwarte pigment melanine in de huid en kan dit als een vorm van (partieel) melanisme gezien worden.

Maarten Gilbert

Neotene kleine watersalamander

Alweer bijna drie decennia organiseert de opleiding Milieukunde (Van Hall-Larenstein Leeuwarden) een veldweek in het Drentse Aa-gebied. Bij deze veldweek komt van alles aan bod, bodemkunde, hydrologie maar ook flora- en faunakarteringen waaronder herpetofauna.

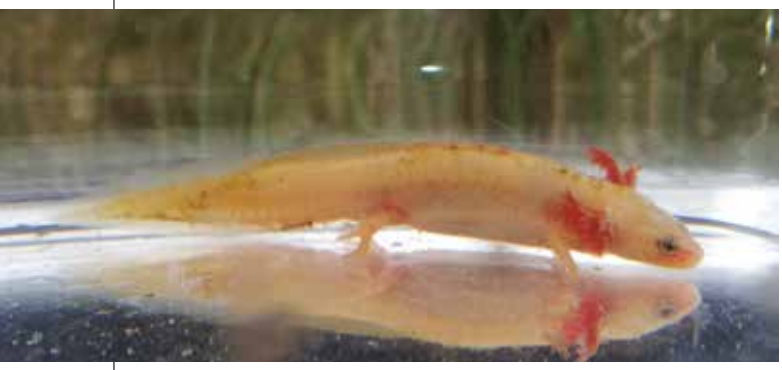

De gevangen neotene kleine watersalamander. (Foto's: Tariq Stark)

Het voorjaar van 2021 was grillig te noemen en ten tijden van de veldweek was het ronduit koud en nat. Gelukkig brak de zon op de dag van de herpetofaunakartering door! Het was de vijfde dag van de veldweek en eindelijk mochten we ons 'eigen kleine onderzoek' onder begeleiding van Tariq Stark en Carlijn Laurijssens in het teken van herpetofauna uitvoeren. Als eerste stond de heide op het menu. Al vrij snel vonden we de eerste levendbarende hagedissen en vervolgens een adder. In de middag werden de diverse poelen en plasjes met een schepnet bemonsterd. We vingen kleine watersalamanders, Alpenwatersalamanders, poel- en bastaardkikkers, bruine kikkers, gewone pad maar ook enkele vissoorten zoals bermpjes, kleine modderkruipers en tiendoornige stekelbaarsjes.

De volgende dag zouden we onze bevindingen presenteren aan de rest van de klas, en natuurlijk wilden we ook laten zien wat er in het gebied leeft. We besloten om een demonstratie met schepnetten te geven bij één van de poelen. Hier vingen we behoorlijk wat salamanders en kikkers waaronder een wel hele speciale salamander. Gelukkig waren Tariq en Carlijn er om ons te kunnen vertellen wat we nou precies hadden gevangen, een neotene kleine watersalamander. Dit was een volwassen vrouwtje die nog diverse kenmerken van een larf had zoals uitwendige kieuwen. Daar hadden we wel wat extra uitleg voor nodig, maar het bleek een bijzondere vangst te zijn! Met trots konden we aan onze klasgenoten en docenten laten zien wat we gevangen hadden! Het was een mooie toevoeging voor onze presentatie, waarmee we de veldweek op een speciale manier hebben kunnen afsluiten.

Nynke de Jong

Ontheffing Wet natuurbescherming is er!

In Nederland is de Wet natuurbescherming (Wnb) van kracht. Deze wet beschermt flora en fauna en hun leefgebied in Nederland en moet voorkomen dat wij dieren, planten en hun leefgebied verstoren of vernielen. Toch kan het zijn dat je tijdens je inventarisatiewerkzaamheden, als RAVON-vrijwilliger, niet anders kan dan even de natuur verstoren. Denk aan het gebruiken van een schepnet of fuiken, paddenoverzetten of adderonderzoek. In zo'n geval heb je een ontheffing op deze wet nodig.

De Wnb is provinciaal geregeld. Dat betekent dat RAVON bij elke provincie aan tafel moest om een ontheffing te regelen. Op dit moment is er groen licht van tien provincies. We wachten nog op de ontheffing van provincies Zuid-Holland en Overijssel.*
Ben je voor RAVON aan de slag als vrijwillige waarnemer en sta je geregistreerd in de vrijwilligersadministratie? Dan kan je een ontheffing aanvragen. De ontheffing is niet geschikt voor professioneel gebruik. Alleen voor je vrijwillige werkzaamheden die je voor RAVON uitvoert kunnen we je een ontheffing geven. De ontheffing kan je aanvragen via www.ravon.nl/ontheffing

Let op! Een ontheffing Wnb is iets anders dan een betredings-vergunning. Een betredingsvergunning is een toestemming van de terreinbeheerder dat je van de paden mag om je werkzaamheden uit te voeren. De ontheffing Wnb geeft je toestemming om de natuur te verstoren binnen bepaalde werkzaamheden.
Heb je vragen? Neem dan contact op met onze vrijwilligerscoördinator, Kaat Willemse (k.willemse@ravon.nl)

* Dit is geschreven eind maart. Als je dit leest, kan er al groen licht zijn. Voor een actuele stand van zaken hou je best de RAVON-website in de gaten. Hier publiceren we wanneer er nieuws is uit deze twee provincies.

Vrouwtje zandhagedis.
(Foto: Jelger Herder)

NEM Meetprogramma Reptielen Excursieweek Duinen

Een mooie traditie

Vijf dagen lang waarnemers van het Meetprogramma Reptielen bezoeken in een specifieke regio, het is een mooie traditie aan het worden. Dit voorjaar waren in de eerste week van mei de Noord- en Zuid-Hollandse duinen aan de beurt. Beginnend in de Noord-Hollandse duinen en eindigend in Meijendel in Zuid-Holland zijn alle duingebieden en waarnemers van noord- naar zuid bezocht. Het was goed om veel bekenden maar ook nieuwe waarnemers te zien. Het was ook weer uitermate waardevol om veldkennis aan elkaar over te dragen en de technieken/planning aan te scherpen. Het blijkt toch dat veel monitorders vaak bij te warm weer gaan tellen.

Blije gezichten na de vondst van een koppeltje zandhagedissen. (Foto: Tariq Stark)

Een (bijna) parend koppel zandhagedissen. (Foto: Ellie Wormgoor)

Excursieweek

Het prachtige weer begin mei resulteerde in vele tientallen zandhagediswaarnemingen. De ochtendexcursies zijn bewust in de maand mei gepland want de zandhagedissen zitten dan midden in de voortplantingsperiode. Met name mannetjes zijn goed zichtbaar, niet alleen door hun felgroene kleur maar ook door hun gedrag. Vrouwtjes worden goed bewaakt en het komt dikwijls tot botsingen met rivaliserende mannetjes. Ook paringen zijn in deze periode goed waar te nemen. Naast de alom aanwezige mannetjes waren vrouwtjes en subadulten te zien. In de middagen zijn waarnemers op diverse ringslangtrajecten en zandhagedistellers in Het Gooi bezocht. Ook daar werden diverse dieren waargenomen. In totaal namen er ruim 50 waarnemers en beheerders deel aan deze excursies. Dank gaat uit naar alle tellers! Niet alleen voor hun deelname aan excursies maar ook voor de tomeloze inzet op hun trajecten. Puur Water en Natuur (PWN), Waternet, Dunea, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Het Goois Natuurreservaat danken wij voor hun medewerking.

Vacante trajecten Duinen - Doe mee!

Het leuke van de vastelands-duinen is dat alleen de zandhagedis er voorkomt. Verwarring met andere soorten is niet mogelijk. Interesse om een duintraject zeven maal per jaar te bezoeken? Kijk dan op de kaart welke trajecten vacant zijn en neem contact op met Tariq Stark (t.stark@ravon.nl), coördinator NEM Meetprogramma Reptielen.

Vacante trajecten (blauwe bolletjes) in de Noord-Hollandse (A & B) en Zuid-Hollandse (C) duinen.

Help mee om kwetsbare rivierdonderpad in kaart te brengen!

De rivierdonderpad is een Europees beschermde vis. Vroeger kwam de soort verspreid over het hele land voor, tot in de polderwateren van Friesland. Tussen 1950 en 1970 nam de populatie af door onder andere watervervuiling, waarna deze zich door een verbeterde waterkwaliteit in de jaren 80 weer redelijk herstelde. Helaas van korte duur...

De rivierdonderpad heeft een voorkeur voor structuurrijke plaatsen met een goede zuurstofhuishouding als gevolg van lokale stromingen in beken/rivieren of windwerking in stilstaande wateren. Overdag verschuilen ze zich in structuren zoals holtes tussen stenen, puin, schelpenbanken, oeverbeschoeiingen of boomwortels.

Bovenstaande beschrijving van zijn leefgebied komt nagenoeg overeen met die van de beruchte zwartbekgrondel en kesslers grondel die vanaf 2004 en 2007, via ballastwater en het Main-Donaukanaal in onze wateren terecht gekomen zijn. Deze twee vraatzuchtige exotische grondelsoorten planten zich snel voort waardoor ze sterk met de inheemse rivierdonderpad concurreren. Daarnaast heeft de rivierdonderpad ook last van de warme en droge zomers waarbij bovenlopen droog vallen. Dit samen heeft gezorgd voor het nagenoeg verdwijnen van de rivierdonderpad uit de grote rivieren en enkele delen van beeksystemen.

De nieuwe (be)zoekkaart

Voor het NEM Meetprogramma Zoetwatervissen willen we de Nederlandse populatie van rivierdonderpadden goed in de gaten blijven houden. Behalve de afname, constateren we ook dat veel leefgebieden de laatste jaren niet meer zijn onderzocht. Om te weten te komen of de soort hier verdwenen is of toch mogelijk nog voorkomt is het cruciaal deze locaties te onderzoeken. Via onze website www.ravon.nl (help mee > tellen > vissen > zoek een soort > rivierdonderpad) leggen we uit waar en hoe je naar deze soort op zoek kunt gaan. Er zijn twee methoden om rivierdonderpadden waar te nemen: schepnet of zaklamp. Geen schepnet of zaklamp in huis? Geen probleem! Dan krijg je deze van ons in bruikleen om toch vissen te kunnen inventariseren.

Met de komst van de nieuwe zoekkaart kan je per soort eenvoudig zien welke gebieden een hoge prioriteit hebben om te onderzoeken (liefst met een herhaalbezoek). Uit deze gebieden zijn al lang geen waarnemingen meer gedaan van de soort. Op de achterzijde van dit nummer wordt de zoekkaart verder uitgelegd. Interesse? We helpen je graag om de juiste gebieden in "jouw" regio te selecteren. **Help je mee om de rivierdonderpad in kaart te brengen?**

Mark Groen

Rivierdonderpad.
(Foto's: Jelger Herder)

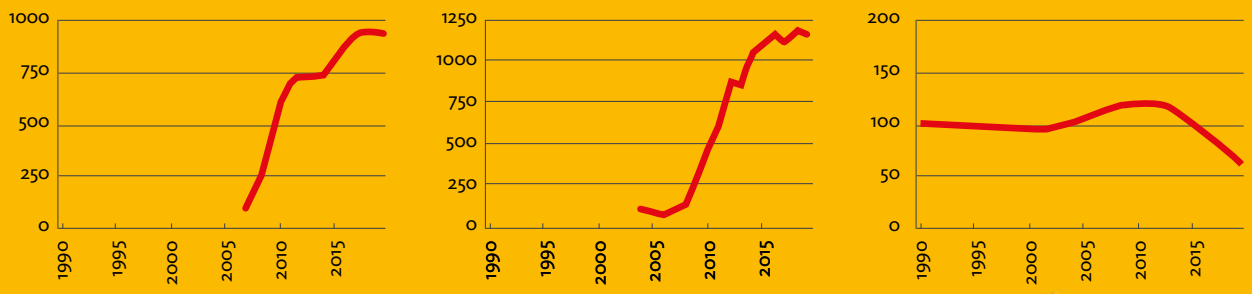

Trends uit de nieuwe Visatlas van Nederland. van links naar rechts: kesslers grondel, zwartbekgrondel en rivierdonderpad. (Bron: RAVON)

Kesslers grondel.

Te grote hap

Van Peter Bout ontvingen wij de volgende bijzondere waarneming. "*Het was 14 juni 2020 en wij waren in onze tuin op een camping in Groenendaal (gemeente Loenen) op de Veluwe. In de tuin ligt een vijver waar een beek in uitmondt; veel vogels komen er een bad nemen. Op een dag hoorde mijn vrouw een afwijkend geluid en riep me. We zagen een vogel op zijn rug in de beek met klapperende vleugels. Een groene kikker had de vogel in zijn bek en sleepte het mee richting de vijver. Bij het nemen van de foto leefde de vogel niet meer, vermoedelijk was hij verdronken. Na enige tijd heeft de kikker de pogingen om de vogel door te slikken gestaakt; kennelijk was het toch een iets te grote prooi.*"

(Foto: Peter Bout)

Aaf Verkade in de lintjesregen

Op woensdag 26 april werd RAVON-vrijwilliger Aaf Verkade verrast. In haar duikpak en samen met vrijwilligers vind je haar in de grachten en singels van de Leidse binnenstad. Aaf heeft een groot hart voor de onderwaterwereld en onderzoekt die gepassioneerd. Hiervoor is ze benoemd tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Aafs lintje werd opgespeld door burgermeester Lenferink, maar Aaf is er eerlijk over. Ze is voorgedragen door haar netwerk. Zij zijn minstens zo enthousiast over waterdieren als zij. Iedereen heeft zijn eigen kwaliteiten. Aaf gaat het makkelijk af dat ze de spin in het web is of even een praatje op het podium maakt. Dankzij de andere vrijwilligers zijn er veel meer ogen en oren in de stad.

Dat onbekend onbemind is merk je bijvoorbeeld goed aan de waterkwaliteit tijdens grote bouwprojecten. Aaf merkt dat mensen 'dieper' hebben leren kijken sinds ze aan de bewustwording werkt. Er worden meer waarnemingen doorgegeven en mensen zijn veel meer betrokken bij de kleur, geur en het doorzicht van stadswater. Er worden nieuwe diersoorten ontdekt, maar voor het opruimen van dierkadavers voelen mensen zich net zo verantwoordelijk.

Het liefst ziet Aaf de otter in de Leidse grachten verschijnen. Die is het neusje van de zalm in de voedselpiramide. In Leiden heeft hij de keuze uit een flinke menukaart: 25 soorten vis, 4 soorten kreeftachtigen en krabben en 4 soorten schildpadden om aan te snuffelen.
Aafs grootste droom is dat de blauwe stadsnatuur evenveel gewaardeerd gaat worden als de groene.

Het liefst ziet Aaf de otter in de Leidse grachten verschijnen. (Foto: Taco van der Eb)

Met onderwaterinleiden.nl blijft ze aan de weg timmeren, door voorlichting structureel en op zoveel mogelijk manieren te blijven herhalen, zoals via de zoutkistenroute.nl. Dat dit gewaardeerd wordt blijkt uit de vele honderden reacties uit de stad. "Wanneer gaan we weer zaklampvissen?"

Kaat Willemse

Down under amfibieën tellen

De meeste mensen zoeken kikkers, padden en salamanders boven water, of halen ze met schepnet naar boven. Dat is natuurlijk de makkelijkste manier om deze diergroep te zien. Echter, een gedeelte van de levenscyclus van amfibieën vindt onder water plaats. Zeker interessant om ze op deze manier te bestuderen, dat doe ik duikend met een camera.

Een deel van de populatie bruine kikkers overwinteren in het water. Dit wist ik niet, tot ik drie jaar geleden tijdens een winterduik in het Gasselterveld een paar kikkers op de bodem vond. Ze zagen er wat levenloos uit, maar ze waren niet dood: kikkers in overwintering! Heel interessant. Sindsdien ga ik elke winter een paar keer duiken, op zoek naar kikkers op de bodem in deze plas. Hoe vaker je het doet, hoe gemakkelijker je ze kunt vinden. De kikkers zitten soms verstopt in de klei, soms verscholen in plukjes algen of gewoon liggend op de bodem. Bij de meeste kikkers lijkt het of het lijfje ietwat is platgedrukt door de waterdruk op 12-20 meter diepte. Onder deze omstandigheden is het extra ooglid (knipvlies) goed zichtbaar. Ergens in februari verdwijnen de kikkers.

Geen nood, een paar weken later begint een andere interessante periode, maar dan met de gewone pad. In de buurt van Ruinerwold kun je eind maart parende padden onder water observeren tot een diepte van twee meter. De padden die ik onder water heb gezien zijn overdag gefotografeerd, juist als het wat zonnig was en dan aan de zonnige kant van de plas. Terwijl de paddentrek op land voornamelijk plaatsvindt in het donker. Eigenlijk moet ik nog een keertje in het donker terug...
Het voorjaar is nu echt begonnen. Het water warmt verder op en het kikkerdril komt uit. En ja, je vindt ook 'kikkervisjes' tijdens het duiken (0-2 meter diep). In het begin zijn deze 'dikkopjes' erg klein, maar na een paar weken herken je duidelijk een oogje, mondje en een dikke kop met staart. Dat is het moment waarop ze zich redelijk goed laten fotograferen omdat ze soms even op de bodem stil liggen. Als ze nog wat ouder zijn, dan zie je ook de ontwikkeling van de pootjes. En daarna verdwijnen ook deze 'kikkervisjes' plots uit het water om kennelijk op land verder te leven.

Een in het water overwinterende bruine kikker lijkt op 12 tot 20 meter diepte wat platgedrukt door de waterdruk. Onder deze omstandigheden is het extra ooglid (knipvlies) goed zichtbaar. (Foto's: Brenda de Vries)

In dezelfde periode zie je soms ook larven van de kleine watersalamander. Het is wel goed zoeken, want ze zijn vrij kleurloos en natuurlijk niet groot. Op foto's kun je details waarnemen die met het blote oog niet te zien zijn. Dat maakt het voor mij interessant om deze diertjes te fotograferen. Opvallende is dat ik nooit een volwassen watersalamander onder water ben tegen gekomen. Maar ze zouden er natuurlijk wel moeten zitten, want ze paren ook onder water.
En daarna herhaalt de cyclus van het leven zich weer, in de winter vind je weer overwinterende kikkers, deels de kikkers waarvan je het 'kikkervisstadium' nog bewonderd hebt? Voor mij een bewijs dat ook zoet water in Nederland interessant kan zijn en dat er meer leven te vinden is dan alleen maar 'vis'.

Brenda de Vries

Parende gewone padden onder water. (Foto: Brenda de Vries)

Larve gewone pad onder water waarbij de pootjes al goed zijn ontwikkeld. (Foto: Brenda de Vries)

Project Zegen in de Delta

Het nieuwste rapport van 'Een Zegen in de Delta'.

Ga deze zomer mee op excursie

Naast een belangrijke toegangspoort voor trekvissen, vormen de deltawateren (estuaria) een belangrijke kraamkamer voor een verscheidenheid aan vissoorten van zoet, brak en zout water. De aanwezige ondiepe oeverzones zijn ecologisch zeer waardevol en uitermate geschikt als opgroeigebied voor jonge vissen, omdat ze snel opwarmen en veel voedsel bieden. Hiervan profiteren ook visetende vogels en zoogdieren. Over het gebruik van deze zones door jonge vissen en welke eisen zij precies aan hun leefgebied stellen is echter weinig bekend. Daarnaast wordt verwacht dat de samenstelling van de juveniele visgemeenschap aan de binnenzijde van de Haringvlietdam kan veranderen, als gevolg van het recent in werking gestelde kierbeheer.

Om de juveniele visgemeenschap in de ondiepe oeverzone, de functie en waarde van de verschillende ondiepe leefgebieden en het effect van het kierbeheer op de juveniele visgemeenschap in kaart te brengen en te monitoren, heeft RAVON samen met partners (Rijkswaterstaat, Provincie Zuid-Holland, Wereld Natuur Fonds, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en Sportvisserij Nederland) het project 'Zegen in de Delta' opgezet. Hierbij wordt sinds 2018 een groot aantal ondiepe oeverzones in de Zuid-Hollandse Delta intensief met een fijnmazig sleepnet bemonsterd op juveniele vis en worden de eigenschappen van hun leefgebied nauwkeurig in kaart gebracht. Door gegevens over bijvoorbeeld de biomassa en diversiteit van de visgemeenschap te koppelen aan de eigenschappen van het leefgebied wordt duidelijk welke eisen vissen precies stellen aan hun leefgebied. Daarnaast kunnen de effecten van lokale inrichtingsmaatregelen, zoals het aanleggen van natuurvriendelijke oevers, nevengeulen of getijdennatuur en het ophogen van kribvakken of zandbanken worden gevolgd. Deze inzichten kunnen helpen bij het effectiever inrichten en beheren van ondiepe oevernatuur in estuaria.

Resultaten

De meest recente resultaten van het onderzoek laten de grote waarde zien van een natuurlijke zoet-zoutovergang en een verhoogde connectiviteit met de zee. Zo is de diversiteit van de juveniele visgemeenschap het hoogst in de gebieden met het meest estuariene karakter (Voordelta en Nieuwe Waterweg). Deze gebieden worden op de voet gevolgd door het westelijk deel van het Haringvliet, dat tegenwoordig regelmatig in verbinding staat met de zee als gevolg van het kierbeheer. Hier zijn veel verschillende soortgroepen binnen de estuariene visgemeenschap vertegenwoordigd, waaronder jonge zee- en trekvissen die de dam passeren.
De komende jaren doen we verder onderzoek naar de juveniele visgemeenschap in de delta en welke veranderingen hierin optreden als gevolg van het kierbeheer.

Ga jij ook mee op onderzoek?

We organiseren jaarlijks meerdere excursies naar de mooiste plekken van de Zuid-Hollandse delta. Je gaat lekker fysiek aan de slag in de natuur, leert veel bij over het aanwezige onderwaterleven en levert een belangrijke bijdrage aan het herstel van de delta! Surf voor meer informatie en om je aan te melden voor de excursies naar: **www.ravon.nl/Help-mee/Tellen/Vissen/Zegen-in-de-delta**. Ook kun je hier het nieuwste rapport lezen en de 6-delige videoserie over het project bekijken, waarin onderzoeker en presentator Mick Vos je onder andere mee op pad neemt tijdens het veldwerk.

Het bekijken en verwerken van de vangst opent de verborgen onderwaterwereld. (Foto: Miranda de Kock)

Zegentrek tijdens een avondexcursie langs het Spui. (Foto: Mick Vos)

Fiskerij wykein Fryslân 2022

Het vissenweekend van 2022 vindt dit jaar plaats in het waterrijke Friesland!

Vrijdag 30 september t/m 2 oktober gaan wij vanuit Akkrum-Nes op pad om verschillende interessante gebieden te inventariseren. Wij gaan vissen met het schepnet, zegens, zaklampen en mogelijk nog snorkelen of duiken. Voor mensen die geen eigen waadpak of schepnet hebben wordt extra veldmateriaal meegenomen.

Iedereen is welkom op dit gezellige en leerzame weekend: van jong tot oud en van ervaren vissers tot mensen die voor het eerst kennis willen maken met de prachtige wereld onder het wateroppervlak.

Meer informatie over het vissenweekend in 2022 en de wijze van aanmelden staat op onderstaande link. Op deze pagina vind je ook de verslagen van voorgaande jaren.
www.ravon.nl/vissenweekend

Jesper Berndsen

Vissen in Friesland. (Foto: John Melis)

RAVON-dag 12 november 2022

Jaarlijks organiseert RAVON op de tweede zaterdag van november haar landelijke dag met lezingen, films en flitspresentaties. Deze dag is voor iedereen met interesse in of passie voor reptielen, amfibieën en vissen. Zet zaterdag 12 november 2022 alvast in de agenda. Meer informatie volgt op:
www.ravon.nl/ravondag

Activiteitenoverzicht

Datum	Aanvang	Locatie	Titel
18-06-2022	09.30 u	Gelderland	Visexcursie
16-07-2022	09.30 u	Overijssel	Visexcursie
22-07-2022	09.30 u	Gelderland	Grote modderkruiper-inventarisatie omgeving Wageningen
30-09-2022	17.00 u	Friesland	RAVON-Vissenweekend
08-10-2022	09.30 u	Drenthe	Visexcursie

Er zullen de komende maanden weer veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteitenpagina op de RAVON website: www.ravon.nl/Agenda
Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Tiny tuin, bijzondere waarnemingen

Al ruim 20 jaar hebben mijn ouders een kleine tuinvijver (ongeveer 3 m²) die gedurende een even lange periode door een tiental kleine watersalamanders als voortplantingswater wordt gebruikt. Toen ik nog bij mijn ouders woonde, keek ik in de lente iedere avond vol bewondering naar baltsende mannetjes, ei-afzettende vrouwtjes en daaropvolgend rondzwemmende larven. Buiten de bekende gedragingen en levenscycli nam ik eigenlijk geen ongebruikelijke dingen waar. Toch bleek dat zelfs een tuin midden in een woonwijk in het noorden van Doetinchem, in de overgang van het suburbaan gebied naar het buitengebied, toneel kan zijn voor bijzondere waarnemingen.

Op 10 september 2018 ontving ik rond middernacht Nederlandse tijd een Whatsapp-bericht van mijn moeder. Op dat moment zat ik net enkele dagen in Ecuador, voor een onderzoeksstage van 6 maanden. Omdat mijn reisgenoten en ik op dat moment allen ziek in bed lagen vanwege een voedselvergiftiging (kijk uit met broodjes vlees!), wist ik niet of ik het bericht van mijn moeder goed las, of dat ik leed aan het hebben van herpetologische waandenkbeelden. Mijn moeder gaf aan dat er een kikker tegen de keukenruit zat aangeplakt en vroeg welke kikkersoort dit kon zijn. Had ik dit nou goed gelezen?

In mijn optiek was er één optie mogelijk, boomkikker! Toch was ik in eerste instantie sceptisch, vooral ook omdat ik op dat moment op diezelfde locatie een drietal Turkse boomkikkers, *Hyla savignyi* in een terrarium hield, die mijn moeder verzorgde zolang ik nog in Ecuador zat. Toen mijn moeder echter aangaf dat het drietal Turkse boomkikkers op dat moment nog netjes in hun terrarium zaten, en zij een aantal foto's van de kikker op de keukenruit doorstuurde, verdween deze scepsis snel. Het dier in kwestie had de kenmerkende liesstreep (die bij *H. savignyi* in de meeste gevallen ontbreekt) en ervan uitgaande dat niet een of andere grapjas dit individu bij mijn ouders op de keukenruit had geplakt, ging het hier dus zeer waarschijnlijk wel om onze inheemse boomkikker (*Hyla arborea*).
Ondanks dat de Achterhoek van oudsher een boomkikkerbolwerk is, leerde de NDFF dat de meest dichtbijzijnde waarneming op een afstand van hemelsbreed 2,5 km lag. Tussen de huidige locatie en deze waarneming van 2,5 km verderop ligt een woonwijk en groene zone in de vorm van Natuurpark Overstegen. In dit Natuurpark liggen een aantal poelen die vanwege hun zonnige ligging, visvrije karakter en omringd door braamstruweel geschikt lijken als voortplantingswater voor de soort. Toch heb ik hier na intensief zoeken en luisteren nog nooit boomkikkers

Boomkikker bij de keukenruit, Doetinchem 9 september 2018. (Foto: Mw. Brouwer)

gezien en/of gehoord, maar wie weet! Het is bekend dat boomkikkers zich over grote afstanden kunnen verplaatsen en dat de soort na goede voortplantingsjaren ook in de wijde omgeving op allerlei locaties kan worden aangetroffen die ongeschikt lijken. Toevallig is het wel dat de soort op de keukenruit van mijn ouders opdook.

Een andere leuke waarneming uit dezelfde tuin is van recentere aard en heb ik gelukkig wel met eigen ogen mogen aanschouwen. Op 20 april 2021 zag ik tijdens het zaklamp schijnen in de tuinvijver bij mijn ouders een mannelijke kleine watersalamander met een apart gekleurde staart. Het dier gedroeg zich zo op het eerst oog niet vreemd. De volgende ochtend wist ik het zelfde individu met een schepnet te vangen om deze nader te kunnen inspecteren. De staart was vanaf de basis, met uitzondering van de kenmerkende blauw/oranje markering aan de onderzijde, ongekleurd.
Na wat salamanderfreaks een bericht te hebben gestuurd, kreeg ik verschillende antwoorden wat dit zou kunnen zijn; een kleurafwijking, een afgeknelde staart of zelfs een geheel geregenereerde staart (M. Fahrbach persoonlijke comm., 21 april 2021). Nadat ik wat foto's had gemaakt, heb ik het dier weer losgelaten en was deze nog enkele dagen waarneembaar in de vijver. Daarna heb ik het dier niet meer gezien. Als iemand meer duidelijkheid kan scheppen, wordt dat zeer op prijs gesteld!

David Brouwer
davidbrouwer@natuurinclusief.nl

Mannetje kleine watersalamander met afwijkende staart, Doetinchem 21 april 2021. (Foto's: David Brouwer)

Onze vissen nog beter op de kaart!

Onze kwetsbare vissoorten worden dankzij vrijwilligers via het NEM Meetprogramma Zoetwatervissen nauwlettend in de gaten gehouden. Eén van tools die ze hiervoor gebruiken is onze zoekkaart, en die is sinds kort vernieuwd!

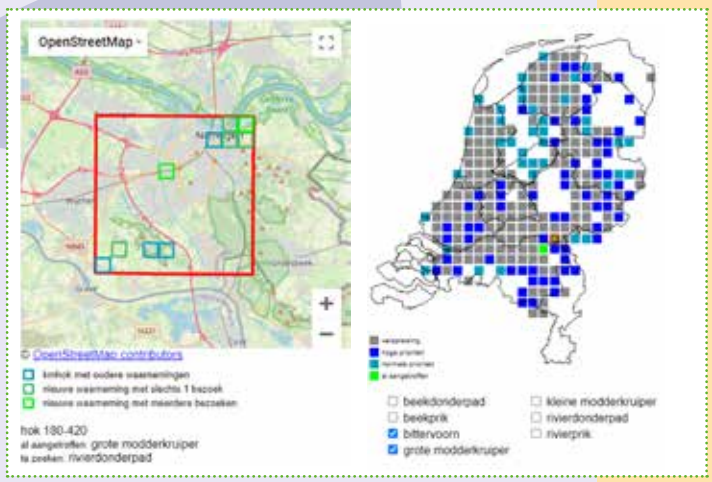

De nieuwe zoekkaart heeft een make-over gekregen en is nu gelijk aan die van de reptielen en amfibieën. Voorheen werden alle soorten met diverse kleuren weergegeven. Dit is teruggeschaald naar grijs, groen en enkele blauwtinten om de prioriteit van een bezoek in een 10x10 km-hok weer te geven. Een lichtblauw hok heeft een normale prioriteit en een donkerblauw hok een hoge prioriteit. Een hoge prioriteit wil zeggen dat het betreffende 10x10 km-hok de laatste jaren niet (dekkend) bezocht is. De grijze 10x10 km-hokken zijn afdoende bezocht in de voorgaande jaren en in de groene hokken is de soort in het huidige jaar al waargenomen. We kunnen ons goed voorstellen dat de (donker)blauwe hokken niet helemaal in jouw regio liggen of dat het juist interessant is om vaker in dezelfde wateren te vissen. Geen zorgen! Voor het onderzoek is het ook heel nuttig om wateren vaker te bezoeken. Dit soort herhaalbezoeken zijn heel belangrijk om trends te berekenen.

Het is mogelijk om twee of meerdere vissoorten tegelijk te selecteren, waardoor in één oogomslag te zien is welke km-hokken met eventueel meerdere doelsoorten in de buurt nog bezocht kunnen worden. Er is onderscheid te maken in inheemse soorten: bittervoorn, kleine modderkruiper, grote modderkruiper, rivierprik, beekprik en rivierdonderpad, en uitheemse soorten: blauwband en zonnebaars.
Als je een 10x10 km-hok selecteert wordt een detailweergave van het hok weergegeven. Hierin staat informatie over eerdere bezoeken en welke soorten er al zijn aangetroffen, maar nog belangrijker welke niet! Met deze informatie kan gericht naar een soort worden gezocht. Het is ook mogelijk om de achtergrond van het kaartje aan te passen, door linksboven op het pijltje naast “OpenStreetMap” te klikken.

Help je ook mee met het tellen en beschermen van onze vissoorten? Via www.ravon.nl (help mee › tellen › Vissen) kunt u zich opgeven om te gaan vissen.

Roos de Gouw & Mark Groen

Mannetje bittervoorn en grote modderkruiper. (Foto's: Jelger Herder)